

Döderhults kyrkogård

Döderhults församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Liselotte Jumme
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
DÖDERHULTS KYRKOGÅRD	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	8
Döderhults kyrkogårdar idag	11
Beskrivning av enskilda områden med kulturhistorisk bedömning	11
Gamla kyrkogården, Gamla A	11
Gamla B	18
KULTURHISTORISK BEDÖMNING FÖR DÖDERHULTS KYRKOGÅRDAR I HELHET	26
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs under åren 2005-2006 en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsuppgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras.

Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistoriska värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde

inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av sten kors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslunder tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinns styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedöme, inom Linköpings stift. Ordinariedömena inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedömen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

DÖDERHULTS KYRKOÅRD

Växjö stift

Fastighetsbeteckning: Kyrkbacken 2 m fl, Döderhults socken, Oskarshamns kommun, Stranda härad, Kalmar län, Småland.

Invånare: 1811: 2780 inv; 1860: 4046 inv, 1900: 5377 inv, 1957: 5215 inv, 2003: 6783 inv.

Kyrkomiljön

Döderhults kyrka ligger på en höjd i landskapet omgiven av bebyggelse i alla väderstreck, utom mot öster där åkrar breder ut sig i det som förr var en havsvik. Namnet Döderhult nämns första gången 1337. Sedan medeltiden har samma kyrkplats brukats som socknens religiösa centrum. Kring kyrkan finns den äldsta kyrkogården, Kallad gamla A, som också rymmer ett gravkapell och en ålderdomlig redskapsbod. Väster om kyrkan och den gamla kyrkogården, på andra sidan om Marieholmsvägen, ligger ytterligare en kyrkogårdsdel, kallad Gamla B, vilken tillkom på 1800-talet. Denna ligger på mark som tidigare tillhörde godset Marieholm. Godsets huvudbyggnad och två porthus finns ännu kvar som fond åt kyrkogården. Huvudbyggnaden har sedan 1950-talet bl a hyst distriktssköteskemottagning och lärarbostad. På samma område ligger också prostgården uppförd 1986. Båda kyrkogårdarna omges av gamla träd och har pampiga entrépartier mot Marieholmsgatan.

Norr om kyrkan fanns tidigare kyrkstallar. Sedan 1970-talet finns här istället församlingshem och pastorsexpedition i en låg, rödmålad träbyggnad, samt parkeringsplatser för kyrkans besökare. Sydväst om kyrkan låg tidigare en sockenstuga som från 1826 brukades som skolhus för socknens första folkskola. I dag finns en minnessten som berättar historien. Längs Marieholmsvägen, nordväst om kyrkan, står en minnesskulptur över konstnären Axel Petersson, "Döderhultaren", utförd av Arvid Källström från Påskallavik. Hela kyrkomiljön utgör på många sätt en central plats i Döderhults samhälle.

Öster och nordost om kyrkplatsen och den äldsta kyrkogården ligger Nya kyrkogården som började anläggas på 1960-talet, men som senare också utvidgats. Nya kyrkogården berörs mycket lite i denna rapport då projektet inte omfattar kyrkogårdar anlagda efter år 1940.

Kyrkan

Döderhult anses ha fått sin första kyrka på 1100-talet, vilken ska ha byggts om och till under 1300-talet. I mitten av 1700-talet hade kyrkobyggnaden tjänat ut och arbete med en ny kyrka påbörjades. Denna förlades till samma plats. Ritningarna till kyrkan upprättades av kommissionslantmätaren Per Engström och arbetet utfördes under ledning av byggmästare Eric Eklund och muraren Jonas Zachrisson. Den nya kyrkan stod klar 1772. Kyrkan är byggd i en brytningstid mellan olika stilideal vilket återspeglas såväl exteriört som interiört. Det låga tornet, det branta takfallet och den kompakta byggnadskroppen ger nästan en barock känsla, trots att nyklassicismen var det starka stilidealet vid tiden. Interiört blandas rokokon med nyklassicism i inredningen i vilken bl a ingår en ovanlig herrskapsläktare som tillhörde ägarna till Fredriksbergs herrgård. Altaruppsatsen är utförd av Jonas Berggren och omfattningen ritad av Jean Eric Rehn. Predikstolen är utförd och skänkt av bildhuggaren Anders Dahlström. Kyrkan har genomgått flera renoveringsfaser då bl a fönstren förstörats och lanterninen byggts om.

Kyrkogårdens historik

Den äldsta kyrkogården kring kyrkan, Gamla A

Kyrkogården som finns kring Döderhults kyrka är anlagd i samband med kyrkans uppförande på 1770-talet. På samma plats hade även tidigare funnits en kyrka med kyrkogård. En teckning av Rhezelius utförd på 1600-talet visar den gamla kyrkan med en rektangulär kyrkogård försedd med ingångar i öster och väster och en klockstapel utanför kyrkogården i öster. Mellan åren 1727 och 1771 ska ett benhus ha stått på kyrkogården. Den gamla kyrkan revs 1771 och året efter stod den nya klar. Ny kyrkogårdsmur uppfördes 1775. Den nya kyrkogården blev större än den gamla, inte minst på grund av att kyrkan var betydligt större. Plats för begravingar fanns främst längs kyrkans södra långsida och i öster. Ganska snart blev det dock ont om plats. Redan 1806 utvidgades kyrkogården åt söder på förslag av hovpredikanten Anders Lundberg på Marieholm. I nuvarande kyrkogårdsmur kan man tydligt se skarven mellan den äldre och den yngre stenmuren.

I P.T Arbmans bok "Ur Döderhults händer" berättas mycket om kyrkogårdens äldsta historia. Här kan man läsa om vilket omfattande arbete det var att fylla ut för den nya kyrkogårdsdelen och anlägga ny stenmur. Arbetet leddes av Peter Lindgren och Nils Nyström och organisten Magnus Danielsson ordnade förteckning över dagsverken och stenleveranser som gällde varje hemman. Troligen var gravplatserna först ordnade byvis. Från år 1807 finns ett beslut om att liken skulle begravas i ordning eller "i linje", vart efter församlingsbor avled.

Kyrkan mot nordost med gamla kyrkogården. Minnsten över första skolan i Döderhult syns i förgrunden. (KI Döderhult kyrkog 013)

Kyrkogården nordväst om kyrkan, med gravkor och redskapsbod. (KI Döderhult kyrkog 021)

På kyrkans norrsida fanns en sk materialbod, en låg byggnad uppförd i liggtimmer, enligt uppgift byggd 1707-1709. Denna ligger ännu kvar på platsen och fungerar som förråd. År 1827 byggdes det Rudbeckska gravhuset, en kvadratisk, vitputsad byggnad i nordvästra hörnet av kyrkogården. Byggherren, Löjtnant Rudbeck, fonderade pengar som skulle användas till underhållet. År 1828 beskrivs kyrkogården av kyrkoherde E. Bäckström: *"Kyrkogården af irregulier form wid sydwestra och sydöstra sidan är omgifwen af stenmur, som på södra sidan är 8 1/2 aln hög med ett staquett af Bräder på halfwa södra och westra sidorna. Den är på södra sidan fylld med ansenlig jord. Till kyrkogården äro 2ne ingångar på westra sidan. 2ne 4kantiga Stenpelare på hwarje sida om ingången täckta med spån och hwari portarna äro fästade. Under ingångarna äro till Kyrkogårdens fredande järngaller".* I samma beskrivning berättas också om några av kyrkogårdens anmärkningsvärda gravvårdar: *Wid kyrkans sydöstra gafwel är en posterad Grawfsten upprest, förfärdigad i Stockholm och bekostad af wälborna enkefrun Rytzmästerskan M Cederbaum och har denna inskription – Här hwilar Kongl. Hofpredikanten And. Lundberg född 1767 död 1825 på Marieholm.*

Människovän! Wörda dygden och du offrar minnets Gärd Stoftet som hwilar härunder. Grafwen är omgiven av ett järnstaquett. En grafsten finnes med denna påskrift: Här under hwilar Fordom Nämndemannen Olof Larsson som efter 79 ¾ års vandring afled den 28 April på Sjoketorp år 1780. Afbidar Frälsarens uppväckande Nåderöst. 2ne grafstenar utan någon påtecknad skrift. Anders Lundbergs gravsten finns ännu kvar på kyrkogården, en kalkstensvård daterad 1825, men numera utan järnstaket. Vården är en av kyrkogårdens äldsta. Nämndeman Larssons gravsten finns dock inte längre på kyrkogården.

I beskrivningen ovan nämns ett galler som skulle hålla djur ute från kyrkogården. Detta fungerade dock inte så bra och i stället började man låsa portarna. För att människor ändå skulle kunna ta sig in på kyrkogården byggdes en trappa över muren. Denna fanns i väster och förnyades 1851 och 1892. År 1874 beställdes dock nya portar med stolpar av granit. Tre par nya grindar smiddes av smedmästaren C. A. Gustafsson i Virserum. Ritningarna utfördes av målaren O. Petersson i Oskarshamn och dåvarande kyrkföreståndaren. En av dagens grindar vid den kyrkogård som kallas Gamla B, är märkt med smedens namn. Gamla kyrkogårdens murar reparerades och förändrades vid flera tillfällen under 1800-talet. Större arbeten utfördes kring kyrkogården år 1876 då bl a stora delar av den norra muren lade om. Fattigbössan "Dödergren" stod ursprungligen vid kyrkomuren. Den tillverkades av August Pettersson i Tratten för 12 riksdaler banco. Efter flera olika placeringar bl a under en tid vid Norrby hälsobrunn ställdes "Dödergren" upp i kyrkans vapenhus.

En ny kyrkogård anläggs och brukas parallellt med den gamla

Redan omkring år 1840 var det ont om plats på den gamla kyrkogården. Man får komma ihåg att Döderhult var och är en stor socken och att det var först under 1860-70-talen som kyrkogårdarna i Oskarshamn och Påskallavik tillkom. År 1840 skänkte ryttmästaren Johan Fredrik Hultenheim på Fredriksberg mark för en ny kyrkogård belägen sydväst om kyrkan, på andra sidan om Marieholmsvägen. Kyrkogården kallas numera Gamla B. Vid anläggandet krävdes ett omfattande arbete med sprängning, påfyllnad och utjämning. Jord togs bl a från Rostorps ägor. Stenen som togs upp i området användes för att bygga kyrkogårdsmur. Församlingsborna deltog med dagsverken. Enligt sockenprotokoll arbetade Nils Jönsson och Sven Gustafsson med stenborrning och A. Nyström och Jaen Månsson med stensättning. Smidesarbeten utfördes av smeden Kjellman. Ryttmästaren som skänkte marken, J. F. Hultenheim, fick dock sin viloplats på den gamla kyrkogården, i familjegraven söder om kyrkans kor. Platsen markeras av ett gjutjärnskors i nygotisk stil.

Den nya kyrkogården, Gamla B, omfattade från början nuvarande kvarter 3 och den västligaste delen av kvarter 4. Området förefaller ha anlagts med påkostade familjegravar ordnade i rader växelvis vända mot öster och väster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet var sannolikt både gamla och nya kyrkogården belagda med grus och många gravplatser var omgivna av antingen häckar, stenramar eller järnstaket. Rester finns ännu av stenramar samt några enstaka grusgravar. På gamla kyrkogården vid kyrkan fanns främst familjegravar, i rader söder om kyrkans långhus, öster om koret samt i hörnan nordväst om tornet. År 1902 beslutades att prästerskapet skulle ha sina gravplatser i nordöstra hörnet av gamla kyrkogården. Borttagna stenar skulle sparas och ställas upp längs muren i nordost. Det beslutades också att stenar bara fick användas vid köpta gravar, alltså inte vid allmänna gravar. De allmänna gravplatserna bör alltså ha markerats av trävårdar, eller kanske bara en gravkulle. Hur länge det beslutet gällde och hur hårt det efterlevdes är svårt att veta. Familjegravar fanns förutom på gamla kyrkogården också på den nya delen.

Ingång till Gamla B, med den äldsta delen till vänster. (KI Döderhult kyrkog 056)

År 1909 skänkte godsägaren och riksdagsmannen Uno Wijkström på Marieholm ett område för utvidgning av den nya kyrkogården mot norr. Området togs i bruk under 1910-talet och motsvarar ungefär kvarter 4. Sannolikt förlades till detta mestadels linjegravar, varav ett stort antal från 1920-30-talet finns bevarade. År 1931 godkändes ytterligare ett område för begravingar norr om det då befintliga området. Det som motsvarar kvarter 5 tillkom och började anläggas efter ritningar av Johannes Dahl, Tranås. Enligt tidstypiskt manér anlades den nya delen med linjegravar i täta rader, med familjegravar som en omgivande ram och grusgångar i kvarterens ytterkanter kantade av familjegravar. En ny ingång tillkom också i öster. Enligt Dahls plan skulle ett gravkapell byggas mellan nuvarande kvarter 4 och 5, vilket aldrig utfördes. Den nya kyrkogårdsdelen invigdes av kontraktsprosten Rikard Norlén, Ålem.

Vid samma tid, på 1930-talet, skedde en omdaning av båda Döderhults kyrkogårdar efter förslag av kyrkogårdsnämnden som tagit fram en sk ”generalplan för kyrkogårdarnas ordnande”. Planen sade att:

- alla vanvårdade gravar skulle tas bort om de inte efter tillsägelse ställts i ordning.
- gräsfrö skulle insås och gräsklippningsmaskin skulle köpas in.
- buxbom skulle planteras utefter gångarna som skulle hållas rena från ogräs.

Året efter inköptes sex soffor och fem stenbänkar till kyrkogården. Samma år försågs brunnen som grävts av smeden E. Wykman i kyrkogårdens nordöstra hörn med en mer arbetad utformning. I hur hög grad den nya ”generalplanen” genomdrevs är oklart, liksom i hur hög grad tidigare grusade områden såddes in med gräs. Fotografier tagna över den gamla kyrkogården på 1940-talets slut visar att kyrkogården då ännu var helt grusbelagd och att många gravplatser omgärdades av låga häckar (kanske av buxbom). På många gravplatser fanns också sk gravkullar, sannolikt av murgröna. Hur den nya kyrkogården omgestaltades är också oklart. I linjegravsområdena insåddes sannolikt gräs, medan familjegravsområdena sannolikt behöll många av sina grusgravar ännu en tid. Häckar av buxbom finns i dag endast innanför kyrkogårdsmuren på den gamla kyrkogården.

Vid 1940-talets mitt utvidgades den nya kyrkogården ytterligare genom att en långsmal markremsa i väster och sydväst lades till området. Det var kvarter 1 och 2 som tillkom. Läsarkitekt Åke Strindberg utformade förslaget i vilket familjegravar förlades i områdets norra del och linjegravar i den södra.

Nya kyrkogården anläggs, öster och nordost om kyrkan.

Redan på 1950-talet väcktes förslag om ytterligare utvidgning av Döderhults kyrkogård genom anläggande av en helt ny del nordost och öster om kyrkan. År 1962 gjordes ett förslag av förre kyrkogårdsföreståndaren Hilding Claesson, Lund. Den nya kyrkogårdsdelen anlades med mycket olika typer av vegetation. Nordost om kyrkan gjordes områden för kistbegravningar och öster om kyrkan ett område för urngravar. År 1964 uppfördes också Stillhetens kapell efter ritningar av förslag av G. Magnusson, Bygg- och planprojektering AB, Kalmar. Den nya kyrkogården utvidgades ytterligare mot nordost år 1988 efter förslag av Trädgårds- och Markprojektering Gunnar Klasson AB. Genom denna utvidgning gavs plats för ytterligare kistgravar och urngravar. Minneslunden anlades längst i nordost.

År 1991 förnyades gravkartorna för Döderhults kyrkogårdar. Vid samma tillfälle gjordes också helt nya ritningar över kvarter 4 och 5 på Gamla B, med förslag om borttagande av linjegravarna och plats för nya familjegravar.

Döderhults kyrkogårdar idag

Döderhults kyrkogårdar består av tre tydligt avskiljda delar; Gamla kyrkogården kring kyrkan kallad Gamla A, kyrkogården väster om Marieholmsvägen, kallad Gamla B och Nya kyrkogården öster och nordost om kyrkan. De olika delarna är till sin karaktär resultat av de olika anläggningsstilar som varit rådande under främst 1800-1900-talen. I denna rapport görs bara beskrivning och kulturhistorisk värdering av Gamla A och Gamla B.

Beskrivning av enskilda områden med kulturhistorisk bedömning

Gamla kyrkogården, Gamla A

Kyrkogården ligger kring kyrkan med huvudsaklig begravningsyta i söder, men med mindre områden för gravsättning i öster och väster. I nordost finns mestadels sekundärt uppställda vårdar på en yta som tidigare främst var avsatt för begraving av socknens präster. Det sägs dock att vissa av vårdarna ställdes upp som minnesstenar, medan den avlidne begravdes i en familjegrav på en annan kyrkogård. Öster om kyrkan finns bl a en stor gravplats som tillhör familjen Wijkström som var ägare till Marieholms gård. Nordväst om tornet finns en mindre yta som rymmer sju gravplatser. Söder om kyrkogårdens huvudingång finns bara en markerad gravplats (familjen Arbmans).

I övrigt är det den södra delen av kyrkogården som utgör gravsättningsyta. Här finns omkring 150 gravplatser i bruk. Gravvårdarna står i rader i gräsmattan. Någon enstaka gravplats har en grusad yta. I områdets mitt finns en trolig tidigare mittgång med vårdarna vända mot gången, den ena raden mot öster och den andra mot väster. I övrigt står vårdarna mestadels vända mot öster. Undantaget är några vårdar som står längs muren i söder vilka är vända mot norr. Även några vårdar längst i öster utgör undantag då de är vända mot väster. Många av kyrkogårdens gravplatser har brukats av samma familj under mycket lång tid.

På kyrkogården finns många påkostade, äldre gravvårdar med olika utformning och i olika material. De äldre gravvårdarna tillsammans med kyrka, gravkor och redskapsbod bidrar till den ålderdomliga karaktär som den gamla kyrkogården besitter.

Gamla kyrkogården, Gamla A. Gravkarta från 1991.

Omgärdning och ingångar

Mot söder finns en hög, kallmurad stödmur av natursten. I sydost och öster muren dock lägre. I norr finns en bit äldre stödmur av kallmurad natursten, medan den nordvästra delen är utförd som en låg mur av cementfogade, huggna block. Mot väster finns en stödmur av klivna stenblock i cementbruk. En ingång finns i väster med toppiga grindstolpar av granit och grindar av svartmålat smide. Två öppningar finns i muren mot parkeringen i norr, en på var sida om redskapsboden.

Översiktlig vegetationsbeskrivning

Kyrkogården omgärdas inte av någon egentlig trädkrans. Lindar och någon kastanj finns utanför kyrkogårdens västra mur och några lönnar i öster. På kyrkogårdens norra del står några enstaka träd. Innanför kyrkogårdsmurens södra del finns en låg häck av buxbom. På den södra kyrkogårdsdelen står också ett kraftigt beskuret träd, möjligen en pil. Kring kyrkans södra ingång, som inte används idag, finns diverse buskar. En häck av buxbom finns kring gravplatsområdet nordväst om kyrkans torn.

Gångsystem

Från kyrkogårdens huvudingång finns en bred, grusbelagd gång som leder till torningången och vidare längs kyrkans långsidor. Framför torningången är gångens mittparti lagt med kullersten, smågatsten och storgatsten.

Gamla kyrkogårdens ingång i väster.
(KI Hultsfred kyrkog 007)

Innanför kyrkogårdsingången nordväst om tornet.
Gravvårdar av sandsten till väster och av granit till
höger. De vänstra är daterade till 1870 (Hemmansägare
Carlsson) respektive 1850-tal.
(KI Döderhult kyrkog 026)

Gravsättningsområdet söder om kyrkan. Olika typer av vårdar. (KI Döderhult kyrkog 052)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna på gamla kyrkogården kan ses som en något av en ”provkarta” av olika gravvårdstyper från tidigt 1800-tal och fram till idag. I området finns ovanligt många äldre gravvårdar bevarade och också ovanlig många olika typer. Sammanlagt finns omkring ett 30-tal gravvårdar från 1800-talets mitt eller äldre. En stor del av dem står inte på ursprunglig plats. Majoriteten av vårdarna är dock från 1900-talets början och mitt. Den dödes yrkestitel

förekommer i relativt många fall angiven på stenen. Hemmansägare är det vanligaste. Andra som förekommer är överste, häradsdomare, professor, mästerlots, nämndeman, folkskollärare, kyrkoföreståndare, landstingsman, rusthållare och maskinist. Gårds-, ort- eller bynamn anges i många fall på gravvårdarna.

Gamla kyrkogårdens södra sida. Exempel på typer av gravvårdar. Notera kalkstens-/sandstenskorsen. Det högra av dem är rest över Rusthållaren Carl Jansfors i Åshult. Notera även gjutjärnskorsen samt de höga vårdarna som hämtar inspiration från klassicistiska principer. Gjutjärnskorsen markerar fru Reinbergs respektive Per Emanuel Reinbergs gravplatser från 1858 respektive 1875.

(KI Döderhult kyrkog 041)

Bland de äldre vårdarna finns exempelvis flera utförda i sandsten eller kalksten i form av kors eller med andra former. En av kalkstensvårdarna är rest över kung. Hofpredikanten Anders Lundberg, d. 1825 på Marieholm. Kors finns också i granit, marmor och gjutjärn. Bland de särskilt anmärkningsvärda gravstenarna finns även ett par hållar av kalksten, med oläsning inskription, några gjutjärnsvårdar i nygotisk stil och en enkel stående platta av gjutjärn. Det finns också en gravvård utförd som en stenåldersdös, över Öfverste Erik Werner, d. 1913, samt flera andra med nationalromantiska drag vilket kan innebära att de är grovhuggna eller bär former som anspelar på runstenar. Många gravstenar har klassicerande formspråk vilket exempelvis kan vara motiv i form av pilastrar, kolonner, lagerkransar, draperier o dyl eller stenar som har formen av en obelisk. Röd granit är på kyrkogården ett vanligt förekommande material, även i äldre vårdar som man vanligen ser utförda i svart granit. Höga gravvårdar av granit från 1900-talets första decennier har en karaktärsskapande effekt i området.

En av de musealt uppställda vårdarna öster om kyrkans kor. En gjutjärnsvård av ovanligt slag över I. Pihlblad, född 1777, död 1847.
(KI Döderhult kyrkog 035)

Musealt uppställda vårdar av sandsten och kalksten vid den lilla förrådsbyggnaden norr om kyrkan. Alla tre vårdar har markerat barngravar.
(KI Döderhult kyrkog 029)

Några av de musealt uppställda vårdar nordost om koret. Här syns två gjutjärnskors, en häll av kalksten och en sandstensvård med nygotiska drag. (KI Döderhult kyrkog 036)

Många av gravplatserna har brukats av samma familj under lång tid. Till dessa hör exempelvis den kulturhistoriskt intressanta gravplatsen över familjen Cederbaum-Hultenheim som bl a var ägare till Fredriksbergs herrgård under en period. Gravplatsen har använts åtminstone från 1835 till 1966. Familjens historia i socknen har ett lokalhistoriskt värde och platsen rymmer också flera ålderdomliga och ovanliga gravvårdar. Till dessa hör en marmorvård över Brukspatronen Cederbarum, d. 1835 och två nygotiska gjutjärnsvårdar från 1860-talet. Kring

gravplatsen finns ett järnstaket. Öster om koret finns ägarna till Marieholms gård, familjen Wijkströms, stora familjegrav inom kraftig stenram.

Den Cederbaumska – Hultenheimska gravplatsen sydost om kyrkan. Marmorstenen daterad 1835 syns längst till vänster i bild. (KI Döderhult kyrkog 051)

Byggnader

Gravkoret är uppfört 1827 på initiativ av löjtnant Rudbeck som en kvadratisk vitputsad byggnad med karnisformat tälttak. Byggnaden fungerar som gravplats för familjen Rudbeck. Ovan den låga järndörren finns en inskription som lyder: *Elfvenhults Graf tillhörig T. F. Rudebeck och dess arfvingar. Nya Psalmboken Nr 492 v. 11 och 12.*

Redskapsboden eller materialboden från 1700-talets början är byggd i liggtimmer och har enkupigt lertegeltak. Boden ska ha rödfärgats på 1850-talet och fick därefter nytt tegeltak som togs från sockenstugan 1866. Boden används ännu för förvaring.

Rudbeckska gravkoret uppfört 1827.
(KI Döderhult kyrkog 027)

Redskapsboden med ålderdomlig karaktär, troligen uppförd vid 1700-talets början.
(KI Döderhult kyrkog 028)

Övrigt

Flera av kyrkogårdens äldsta gravvårdar, framförallt bland de musealt uppställda vårdarna skulle behöva vårdinsatser. För vårdarna av järn krävs rostskyddsbehandling och eventuellt målning, om de tidigare varit målade. För vårdar av sten behöver en stenkonservator göra en översyn och ett förslag till åtgärder. På porösa stenmaterial som kalksten och sandsten kan påväxt av mossor och lavar leda till skador. Bl a binder påväxten fukt vilket kan leda till frostsprängning. Rengöring görs bäst i fuktig väderlek med mjuk borste samt vatten och såpa. Flera av kalkstens- och sandstensvårdarna är dock bitvis så instabila att en stenkonservator måste utföra arbetet. Begravningsavgiften ska bl a användas till vården av de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna.

Kulturhistorisk bedömning för Gamla kyrkogården (Gamla A)

På kyrkogården kring Döderhults kyrka har människor begravts sedan kyrkan uppfördes på 1770-talet. Innan dess fanns också kyrkogård på ungefär samma plats. Platsen har således en mycket lång kontinuitet. På kyrkogården finns ovanligt många äldre gravvårdar bevarade. Det är i flera fall oklart huruvida de står på ursprunglig plats eller inte.

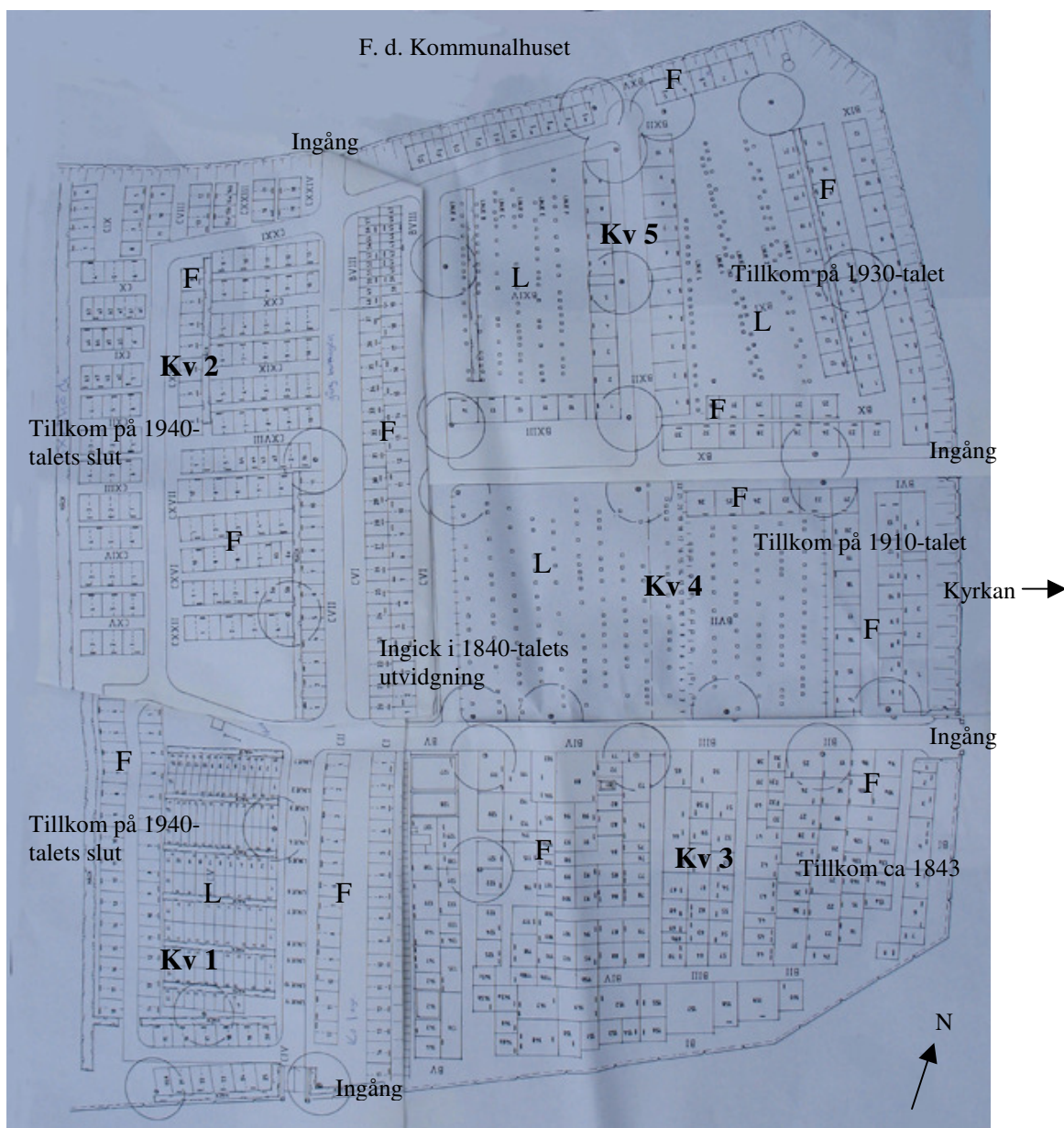
Samtliga vårdar från 1800-talets mitt eller tidigare bör föras in på församlingens inventarieförteckning och vårdas såsom kyrkliga inventarier. Det är dock inte bara ålder som avgör en gravvårds kulturhistoriska värde. Bland gravvårdarna finns också många ovanliga typer. Det gäller exempelvis de nygotiska gjutjärnsvårdarna. Vårdar av gjutjärn är i dag ovanliga på våra kyrkogårdar. Alla vårdar av gjutjärn bör därför bevaras på plats och föras in på inventarieförteckningen. Det gäller även gravstaketet av järn kring Cederbaumska – Hultenheimska graven. Bland övriga gravvårdar finns många intressanta och ålderdomliga typer. Många rymmer också lokal- eller personhistoriska värden, där den avlidne på olika sätt satt spår i sockenbornas minnen. Många av socknens prominenta familjer har sin familjegravplats på gamla kyrkogården. Kyrkogårdens karaktär är beroende av den stora variation av vårdar som finns där. Karaktärsskapande är också de många höga granitvårdarna från 1900-talets början. Ett stort antal av vårdarna är mycket påkostade. Röd granit, sk Våneviksgranit, förekommer i flera fall i äldre typer av vårdar som vanligen är gjorda av svart granit. Här har närheten till stenbrottet i Vånevik påverkat valet av stenmaterial. Under en lång period fanns grusgravar, sannolikt över hela kyrkogården. De var omgärdade av låga häckar och / eller stenramar. De enstaka grusgravar som finns kvar bör även fortsättningsvis vara belagda med grus. Bland kyrkogårdens äldsta gravvårdar finns flera som är i behov av vårdinsatser.

Många gravplatser har brukats av samma familj under lång tid. I framtiden kan man tänka sig att äldre gravstenar kan återanvändas, av familjemedlemmar eller andra, genom att man vänder på stenen och gör en ny inskription. Det är ett sätt att hålla kyrkogården levande. Nya gravstenar bör anpassas i utförande och material till områdets karaktär.

Döderhults gamla kyrkogård rymmer sammantaget höga kulturhistoriska värden och utgör tillsammans med kyrka, gravkor, materialbod och de båda senare tillkomna kyrkogårdarna en värdefull kulturmiljö.

Gamla B

Gamla B, kyrkogården som började anläggas på 1860-70-talen, ligger väster om kyrkan, på andra sidan Marieholmsvägen. Som närmaste grannar finns i norr det f.d. kommunalhuset (numera dagis) och i väster f.d. huvudbyggnaden till Marieholms herrgård. Kyrkogården består av kvarter 1-5 som tillkommit i omgångar. Gamla B, är en relativt enhetlig och strikt ordnad anläggning uppdelad av raka gångar och med två alléer av lindar, typiskt för de klassicistiskt inspirerade kyrkogårdarna. De olika kvarteren är regelbundna i formen och uppdelas att gångsystemet. Strukturen i flera av kvarteren med köpta gravar i kvarterets utkant och linjegravar i mitten är tydlig och tidstypisk.

Gravkarta över Gamla B

F= Familjegravar

L= Linjegravar (allmänna gravar)

Omgärdning och ingångar

I det sydöstra hörnet finns ett parti med en äldre, kallmurad stödmur av natursten. Mot öster finns dels en cementfogad stödmur med huggna block i olika storlek dels, längre norrut, en

stödmur bestående av relativt jämnstora rektangulära stenblock. Murar av det senare slaget finns också kring kyrkogårdens yngsta delar, kvarter 1 och 2, mot norr och söder. I väster avgränsas området av en häck av oxel. Två ingångar finns mot öster, markerade av toppiga grindstolpar av svart granit och smidesgrindar lika den gamla kyrkogårdens. En ingång finns i norr i höjd med f.d. kommunalhuset, och en tvärs över kyrkogården på den södra sidan. Båda med grindstolpar av granit och grindar av järn.

Översiktlig vegetationsbeskrivning

Utanför kyrkogårdens östra mur samt längs den östra delen av de norra och södra murarna finns stora lindar planterade. Längs kyrkogårdens två dominanta grusgångar finns alléer av lindar. Innanför kyrkogårdsmurens södra del finns en nyplanterad måbärshäck. Längst i väster finns en häck av oxel som omgärdning. I den västra delen av området är oxlar planterade i två norr-söder löpande rader. Här finns också ett par häckar av tuja.

Gamla B mot väster. Kvarter 3 till väster. Notera alléerna och det strikta gångsystemet samt avsaknaden av gångar inne i kvarteren.
(KI Döderhult kyrkog 100)

Gångsystem

Gångsystemet är strikt ordnat och består av några få raka grusgångar som rätvinkligt korsar varandra. Gångarna går huvudsakligen från kyrkogårdens olika ingångar och rakt över kyrkogården. En viss uppmjukning av gångsystemet finns i de yngsta kvarteren 1 och 2. Gångar finns i ett par kvarter i kvarterets ytterkant, men inte i dess inre. På några ställen är det tydligt att tidigare grusgångar såtts igen med gräs.

Gravvårdstyper

Blandade gravvårdstyper från sent 1800-tal och framåt. De äldsta vårdarna finns i kvarter 3, med många påkostade gravstenar. Granit är det dominerande gravstensmaterialet, men några gjutjärnskors finns också samt något sentida träkors. Stående vårdar dominerar, men även liggande förekommer, varav ett par riktigt stora hällar. Några få grusgravar med omgärdning

av stenram och i ett fall gjutjärnsstaket finns också i kyrkogårdens kvarter 3. Övriga vårdar står i gräs.

De olika delarna av Gamla B

Kvarter 3 samt den västligaste delen av kvarter 4

Allmän karaktär

Kvarter 3 ligger i sydost och är den äldsta delen på Gamla B. Kvarteret rymmer omkring 160 gravplatser och avgränsas av kyrkogårdsmur mot öster och söder och av grusgång mot norr. Mot väster tar kvarter 1 vid, utan någon egentlig avgränsning. Gravvårdarna står i rader placerade i gräsmattan. Vissa rader har vårdar vända mot öster, andra mot väster. Den västligaste raden av kvarter 4 rymmer omkring 20 gravplatser och ingick i det område som utgjorde Gamla B i slutet av 1800-talet.

Kvarter 3 mot väster. Notera de många höga och stora vårdarna.
(KI Döderhult kyrkog 059)

Kvarter 3 mot öster. Olika typer av vårdar. Notera exempelvis gjutjärnskorset som här är målat i silver och rest över Timmermannen N.J. Petterson fr. Stångehamn, d. 1899. Gravstenen längst till höger är av röd sk Våneviksgranit och daterad 1899.
(KI Döderhult kyrkog 072)

Kvarter 3. Exempel på en av stenarna som har nationalromaniska drag. Här visar det sig i stenens rustika känsla och motivet med ormen som slingrar sig kring stenen. Rest över Kyrkoföreståndaren Peterssons familjegrav. Familjen var från Smörkullehorfva.
(KI Döderhult kyrkog 078)

Kvarter 3. På denna gravplats ligger Konstnären Axel Petersson, mer känd som Döderhultaren, begravnen.
(KI Döderhult kyrkog 084)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i området är av många olika typer. Utmärkande i framförallt den östra delen av kvarter 3 är äldre, ofta höga vårdar av grå eller röd granit, några av den karaktäristiska röda Våneviksgraniten. Vissa är regelbundna i formen, blankpolerade och har vinkelställt, eller svagt rundat krön. Några andra är ovanligt grova och rustika och mer oregelbundna i formen. Anmärkningsvärt är att flera av vårdarna har en ovanligt tilltagen tjocklek, som kanske kan bero på närheten till stenbrott. Många av de större vårdarna tillhör kvarterets äldsta, daterade till 1800-talets slut. Merparten av vårdarna i kvarteret är dock mindre vårdar av svart, grå eller röd granit och med varierat utförande. Några vårdar är låga och mycket breda. I områdets mitt finns ett större antal riktigt små liggande och stående gravstenar av svart granit från 1910-talet. Denna typ av gravsten markerar vanligen ett linjegravsområde, men här har inte kunnat klarläggas att så är fallet.

Ovanliga typer av gravvårdar som förekommer i kvarteret är tre stycken gjutjärnskors, ett smideskors, ett sandstenskors med ekbladsornamentik, och en sandstensvård med marmorplatta. Till de anmärkningsvärda hör också tre liggande granithällar över medlemmar i familjen Nordenskjöld från 1870-80-talen. Fyra grusgravar finns i området, tre omgärdade av stenram och en av gjutjärnsstaket. Rester av stenramar vid flera platser berättar att grusgravar tidigare var vanliga. I kvarteret finns omkring ett 15-tal gravstenar från 1800-talets slut och ett stort antal från 1900-talets början. Det finns också många gravstenar från alla övriga av 1900-talets decennier. På många av gravstenarna anges den dödes yrkestitel såsom häradsdomare, lantbrukare, trädgårdsmästare, mästrelots, rusthållare, disponent, hamnstyrman, sjökaptän, nämndeman, direktör, skeppsbyggmästare m fl. Den avlidnes hemort anges också ofta på gravstenen. I den västligaste av raderna i kvarter 4 finns bl a två gjutjärnskors från 1890-talet och några höga stenar från 1920-talet.

Kulturhistorisk bedömning för kvarter 3 och del av kvarter 4

Kvarter 3 och den allra västligaste delen av kvarter 4 var det första området som togs i bruk för begravning då den gamla kyrkogården (Gamla A) blivit för trång. Detta var på 1840-talet. De äldsta bevarade gravstenarna är idag från 1870-talet. Merparten av ytan anlades sannolikt med grusgravar och med påkostade, stora gravstenar. Här köpte flera av Döderhults välbärgade familjer sina familjegravplatser. Flera av dem har använts under lång tid. Under senare delen av 1900-talet har grusgravar och gångar såtts igen vilket starkt förändrat områdets karaktär. I kvarteret finns många kulturhistoriskt värdefulla gravstenar; ovanliga typer eller lokalhistoriskt intressanta. Till den första gruppen hör exempelvis sandstensvårdarna och flera av de påkostade stora gravstenarna. Till den senare gruppen hör bland andra gravplatsen där Axel Petersson, "Döderhultaren" är begravnen. Karaktärsskapande i kvarteret är de många äldre, höga och kraftiga gravstenarna. Kors av gjutjärn och smide samt staketet av gjutjärns bör föras in på församlingens inventarieförteckning. De få grusgravarna bör långsiktigt bevaras såsom spår efter hur kyrkogården en gång såg ut.

Kvarter 4-5

Allmän karaktär

Kvarteren 4 och 5 utgör tillsammans nästan halva ytan av Gamla B och ligger i den nordöstra delen. Här finns sammanlagt omkring 130 familjegravplatser samt ett stort antal gamla linjegravplatser som i vissa fall ersatts av sentida familjegravplatser. Kvarter 4 ligger mellan kvarter 3 och 5 och avgränsas mot öster av kyrkogårdsmur och i övriga väderstreck av grusgångar. Kvarter 5 avgränsas av kyrkogårdsmur mot öster och norr samt mot söder av grusgång. Kvarteret uppdelas av en grusgång i en östlig och en västlig del. Gravvårdarna är

placerade i gräs utan annan ordnad vegetation än alléträden längs gångarna. I kvarter 4 är uppdelningen mellan köpta gravplatser i öster och gamla linjegravplatser i väster ännu tydlig. Förhållandet finns även i kvarter 5 där familjegravarna placerats som "ramar" kring två områden med linjegravar i mitten.

Kvarter 4 mot nordväst. Här syns det gamla linjegravsområdet, med bitvis mycket tätt placerade vårdar. (KI Döderhult kyrkog 088)

Kvarter 4 mot väster. Här kan man se hur de större familjegravarna ligger i områdets utkant. Den bred gravstenen från 1900-talets mitt är ett tecken på att området tidigare varit belagt med grus. Sådana stenar omgavs vanligen av stenram (KI Döderhult kyrkog 090)

Kvarter 5 mot öster. Tidstypiska linjegravvårdar från 1946 av svart granit tillsammans med en ny gravsten i typisk 1990-talsutförande. (KI Döderhult kyrkog 122)

Gravvårdstyper

I området finns blandade gravvårdstyper från 1920-talet och framåt. Materialet är främst grå, svart och ljus röd granit. Ett par kors av smide finns också liksom ett par gravstenar av

kalksten. Uppdelningen mellan familjegravarnas större gravvårdar och linjegravvårdarnas ofta mindre utförande och tätare placering är tydlig, även om många av platserna nu fått moderna gravstenar. I området finns inga riktigt höga vårdar utan även de mer påkostade vårdarna är låga, men oftast extra breda. Speciellt i linjegravvårdarna finns klassicerande motiv med stiliserade lagerkransar, pilastrar eller urnor som motiv. Familjegravstenarna har ofta ett mer modernt och enkelt formspråk. I kvarter 5 finns längst i öster och längst i norr finns enbart liggande enkla vårdar.

I Kvarter 4 är de äldsta gravstenarna daterade till 1920-talets början. Linjegravssystemet kan följas i ordningsföljd i raderna under 1920-30-talen. De äldsta familjegravarna är från 1930-talet. I kvarter 5 är linjegravarna från 1938 och fortsätter in på 1950-talet. Familjegravarna är mycket blandade i ålder från sent 1930-tal och framåt. I båda kvarteren finns rester av stenramar som tyder på att åtminstone områdets östra del varit grusbeld. I den västra delen av kvarter 5 finns barngravar i en samling från 1940-talet och framåt. Framförallt bland familjegravarna finns en del inskriptioner som anger den dödes yrke såsom trädgårdsmästare, rektor, rusthållare, lantbrukare, tullförvaltare, kvartersman m fl. Ortnamn anges på såväl familjegravar som linjegravar. I området finns till synes många lediga platser.

De små gravstenarna markerar barngravar av vilka finns en koncentration i kvarter 5. Notera skillnaden i storlek mot familjegravvården som vetter mot grusgången. (KI Döderhult kyrkogård 125)

Kvarter 4 vid ingång från Marieholmsvägen. Familjegravplats för Trädgårdsmästaren C.J. Pettersson med familj från 1930-talet. (KI Döderhult kyrkogård 092)

Kulturhistorisk bedömning för kvarter 4-5

Kvarter 4 togs i bruk under 1910-20-talet och kvarter 5 under 1930-talet. Områdena anlades med en tydlig och tidstypisk uppdelning mellan köpta familjegravar och allmänna gravar. Denna uppdelning kan ännu skönjas både genom vårdarnas placering och deras karaktär. I det fortsatta bruket av området bör den övergripande strukturen bevaras. Uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar har ett socialhistoriskt värde och berättar om sociala skillnader i samhället. Området med barngravar i den nordvästra delen av kvarter 5 är också viktigt att värna om. Traditionen att avsätta en speciell yta till barnbegravningar har tidigare varit en vanlig tradition på våra kyrkogårdar. Här finns en kontinuitet åtminstone sedan 1940-talet.

Kvarter 1-2

Allmän karaktär

Kvarter 1 och 2 ligger på den västra delen av kyrkogården och rymmer omkring 330 gravplatser. Området är det senast tillkomna på Gamla B och omgärdas av häck av oxel mot väster och av kyrkogårdsmur mot norr och söder. I öster finns kyrkogårdens övriga kvarter.

De två alléerna som är så markanta på den övriga kyrkogården finns inte här, vilket fungerar som en extra markör för att området är senare tillkommet. Karaktäristiskt är här i stället den låga profilen med låga gravstenar och låga häckar. Några relativt nyplanterade oxlar finns dock längs gångarna. Området ger ett ordnat och strikt intryck. I kvarter 1 är familjegravplatser ordnade längs kvarterets utkant, längs grusgångarna. I mitten finns linjegravplatser från främst 1950-talet, omgärdade av en tujahäck. Precis som i kvarter 4 och 5 är uppdelningen tydlig mellan familjegravvårdarna och linjegravvårdarna, både vad gäller placering och utformning. I kvarter 2 finns familjegravvårdar från främst 1950- 60-talen placerade i strikta rader.

Kvarter 1 med tätt ställda rader av linjegravvårdar omgärdade av en tujahäck. (KI Döderhult kyrkog 143)

Kvarter 2 med enhetliga familjegravvårdar i ljusa stenslag. (KI Döderhult kyrkog 141)

Kvarter 1 med tidstypiska linjegravvårdar. Här daterade 1955. (KI Döderhult kyrkog 146)

Kvarter 2 med familjegravvårdar. Här en i typisk klassicerande utförande till vänster och en mer modernt enkel, men med bronsstatyett, till höger. (KI Döderhult kyrkog 138)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är främst från 1950- och 60-talet. Enhetligheten är slående.

Familjegravvårdarna är relativt jämnstora och grå eller ljusröd granit dominerar som material. Många gravstenar är mycket enkelt utformade med rektangulär form och bara någon liten dekor. Många bär också tydliga klassicerande motiv i form, utförda som en antik tempelportik, eller i dekor, urnor, lagerkransar eller pilastrar. Någon enstaka gravsten skiljer ut sig såsom ett kors av sten eller den till formen enkla vården över Sixten Karlsson med maka, utförd med en bronsstatyett föreställande Kristus i stenens mitt. Linjegravvårdarna är markant mindre än familjegravvårdarna, men formspråket är det samma som bland

familjegravarna. Möjligen är det här vanligare med svart granit som material. I området finns i stort sett inte några angivelser av den dödes yrkestitel. Ortnamn förekommer också sällan.

Kulturhistorisk bedömning för kvarter 1-2

Kvarter 1-2 anlades på 1940-talet. På ett naturligt sätt fogades en ny del till den äldre. Tillägget är dock markerat då kyrkogårdens i övrigt dominerande alléer tar slut här och kyrkogården öppnar upp sig i ljus och öppen yta med en tydlig nord-sydlig riktning. Anläggningsstilen är tidstypiskt strikt med raka rader och rationellt placerade vårdar på gräsyta. Den viktiga uppdelningen mellan linjegravar och familjegravar finns här liksom i kvarter 4 och 5. Linjegravsområdet är mycket intakt och kan följas i ordningsföljd under hela 1950-talet. Gravstenarnas enhetliga utförande och storlek i de två områdena är anmärkningsvärd. Områdets planläggning och allmänna karaktär bör värnas i framtiden.

Kulturhistorisk bedömning av Gamla B i dess helhet

Kyrkogården Gamla B har vuxit fram genom fyra olika anläggningsfaser. Den östra delen med kvarter 3, 4 och 5 har en gemensam karaktär av strikt anlagd parkkyrkogård med klassicistiska drag. I sin glans dagar hade kyrkogården med sina alléer, grusgravar och vackra grindpartier mot Marieholmsgatan lite av stadsambitioner. Till detta bidrar också placeringen en bit från kyrkan. Det strikta gångsystemet, de två alléerna och de organiserade kvarteren ger ännu det forna intrycket även om många gångar såtts igen liksom i stort sätt alla av de forna grusgravarna. För bevarandet av karaktären är kyrkogården helt beroende av sina vackra lindalléer och av den påkostade omgärdningen mot öster. De få kvarvarande grusgravarna bör långsiktigt bevaras. Kyrkogårdens framväxt kan tydligt avläsas, från det sena 1800-talet och framåt, främst genom de olika typer av gravvårdar som dominerar de olika områdena. I det fortsatta bruket av kyrkogården bör hänsyn tas till de olika kvarterens karaktärer och strukturer. Framförallt i kvarter 3 finns många ovanliga och kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar som bör stå kvar på plats och visa på den långa historiska kontinuitet som kyrkogården har. Uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar som går igen över stora delar av kyrkogården bör också värnas.

Se vidare i den kulturhistoriska bedömningen som gjorts för varje område.

Kulturhistorisk bedömning för Döderhults kyrkogårdar i helhet

Sedan medeltiden har en kyrkogård funnits på ungefär samma plats i Döderhult. Längre var Döderhult en centralort i den stora socknen. Först ett par decennier efter det att Döderhultsvik blev till Oskarshamn, på 1850-talet, anlades en egen kyrkogård för oskarshamnsborna. I Påskallavik och Bockara, även de i Döderhults socken, anlades kyrkogård på 1850- respektive 1930-talet.

Döderhults kyrkogårdar består av tre delar som präglas av sina olika tillkomstperioder. Den äldsta delen är Gamla A med medeltida rötter, även om nuvarande strukturen härstammar från 1800-talet. Här finns höga kontinuitets- och traditionsvärden att ta vara på. Många av de enstaka vårdarna rymmer här kulturhistoriska värden på grund av ålder, utförande eller person-/lokalhistoria. Gamla B anlades vid 1800-talets mitt och kring sekelskiftet 1900, med ett par senare utvidgningar. Anläggningsstilen var här klassicistisk med rätvinkligt gångsystem, alléer och grusgravar. Köpta och allmänna gravar skiljdes strikt åt. Den tidstypiska anläggningsstilen är värd att vårda. Den Nya kyrkogården har tillkommit under 1960-80-talen och är även den tidstypisk med sin utformning. De tre kyrkogårdarna har mycket att berätta om Döderhults sockens långa historia. Till kyrkomiljön hör förutom kyrkogårdarna och kyrkan, även gravkoret och den gamla redskapsboden som tillsammans skapar en värdefull kulturmiljö med lång kontinuitet.

På Döderhults kyrkogårdar har människor begravts under lång tid. En vandring över kyrkogårdarna berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdsnamn och titlar. Framförallt på Gamla A och i den äldsta delen av Gamla B anges ofta den dödes yrkestitel på gravvårdarna, så som exempelvis riksdagsman, prostinnan, rusthållare, hemmansägare, nämndeman, mästrelots, hushållerska, verkmästare, sjökapten och kyrkovärd, titlar som alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten.

I många av kyrkogårdens enstaka gravvårdar finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om person- eller lokalhistoriskt värde, om hantverksmässigt eller konstnärligt värde. På Gamla A finns ett relativt stort antal vårdar från 1800-talets mitt eller tidigare, som alla bör bevaras på plats och föras in på inventarieförteckningen. Flera av dem kräver snarast vårdinsatser. Även vårdarna av smide och gjutjärn liksom staket i samma material ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Gravplatser som är belagda med grus och/eller omgärdade av stenram minner om en tidigare vanlig företeelse, och bör behålla sin utformning. Den tydliga uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar som är karaktäristisk för Gamla B har ett socialhistoriskt värde då det visar på sociala skillnader i samhället. Kulturhistoriskt värdefulla och viktiga för upplevelsen av kyrkogården, Gamla A och B är omgärdande stenmurar, påkostade ingångar samt omgärdande träd och alléer.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Döderhults kyrkomiljö har en lång tradition som religiöst centrum och samlingsplats i socknen. Kyrkogården utgör ett samhällshistoriskt och pedagogiskt värdefullt tidsdokument.

- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.
- Gamla A rymmer ett ovanligt stort antal äldre gravvårdar från 1800-talets början och mitt.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

I

Källor

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Lantmäterimyndigheten

Arbman, P T, Ur Döderhults händer. Vad medeltida urkunder berätta om Döderhult. Oskarshamn 1946

Brunius, Jan, Ferm, Olle (red). Det medeltida Sverige 4 Småland. Stockholm 1990

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse, Svensk statistisk topografisk uppslagsbok, Landsbygden del I, Uddevalla 1957

Hammaskiöld, Hans m fl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Kilström, Bengt Ingvar, Döderhult kyrka, Eskilstuna 1993

Linder, John, Döderhultsgården , mellersta Kalmar läns hembygdsförenings kulturhistoriska tidskrift, Oskarshamn 1916.

Muntliga uppgifter från kontraktsprost Leif Norrgård och kyrkovaktmästare Inge Nord